

АНОТАЦІЯ

Разумова О. Г. Особливості розвитку професійної Я-концепції майбутніх педагогів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове роз'яснення наукової проблеми розвитку професійної Я-концепції майбутнього педагога відповідно до соціальних очікувань та завдань саморозвитку його особистості.

Теоретико-методологічний аналіз сучасних підходів до вивчення проблеми дослідження показав, що Я-концепція регулює загальну активність і поведінку особистості, зокрема в ситуації її професійного становлення. Професійна Я-концепції виступає опосередковуючою ланкою між особистістю та професійною діяльністю. Процес розвитку професійної Я-концепції дозволяє досягати поставлених результатів як в особистісному зростанні, так і у професійній діяльності. Виділено основні наукові підходи до вивчення професійної Я-концепції, що розкривають провідні аспекти, принципи пояснення та опису цього явища. Охарактеризовано зміст та структуру професійної Я-концепції. Виділено компоненти професійної Я-концепції майбутнього педагога. Проаналізовано особливості розвитку професійної Я-концепції в період студентства.

Розроблено модель професійної Я-концепції майбутнього педагога як динамічну систему, що постійно розвивається в процесі діяльності та відображає єдність професійного досвіду й професійного спілкування, сприяє успішній актуалізації професійних знань і умінь, удосконаленню особистісно-професійних якостей та характеристик, що є запорукою гармонійного розвитку фахівця. Визначено структурні складові професійної Я-концепції майбутнього педагога, до яких віднесено такі компоненти: когнітивний, поведінковий, оцінний, мотиваційний, духовно-ціннісний. Ця теоретична конструкція стала підґрунтям побудови експериментального дослідження професійної Я-концепції майбутнього педагога.

Емпіричним шляхом порівняно професійну Я-концепцію вчителів, які працюють у школах, та студентів, які навчаються на педагогічних спеціальностях у закладах вищої освіти. Виявлено розбіжності в кількісних та змістовних характеристиках структурних компонентів професійної Я-концепції студентів – майбутніх педагогів та вчителів.

У характеристиках когнітивного компонента професійної Я-концепції визначено, що студенти мають недостатньо розвинене уявлення про себе в аспекті майбутньої професії, свої педагогічні якості та здібності. «Я реальне» студентів відрізняється більш високими показниками підозрливості та поступливості, ніж у вчителів. Образ «Я ідеальне» у студентів містить протиріччя: одночасну наявність таких тенденцій, як домінантність, поступливість та довірливість. Характеристики образу «Мій учень» у вчителів і студентів відповідають адаптивному варіанту. Характеристики образу «Мій ідеальний учень» у студентів відрізняються більш високими значеннями показників. Уявлення студентів про педагогічну компетентність «Я в очах учнів» також різняться від таких уявлень, презентованих вчителями, і співвідносяться на високому рівні з характеристиками «Я ідеальне».

За характеристиками оцінного компонента професійної Я-концепції з'ясовано, що у студентів самооцінка є недостатньо сформованою, найчастіше з показниками дуже низького та низького рівнів вимогливості. Вчителі, у свою чергу, володіють стабільною сформованою самооцінкою себе як особистості та як професіонала своєї справи.

Аналіз поведінкового компонента професійної Я-концепції показав, що здатність вирішувати проблемні ситуації у студентів розвинута значно менше, ніж у вчителів. Крім того, студенти відрізняються більш низькими показниками вираженості смисложиттєвих орієнтацій, у порівнянні з вчителями. На відміну від вчителів студенти часто не отримують задоволення від самореалізації.

У характеристиках мотиваційного компонента професійної Я-концепції визначено, що серед вчителів переважає оптимальний тип

мотивації. Мотиваційні аспекти професійного самовизначення щодо життя, майбутнього, професійної діяльності, успіху та безробіття у студентів і вчителів виявилися подібними. З'ясовано, що для студентів більш важливим є фактор успішності, натомість процесу професійної діяльності.

Аналіз духовно-ціннісного компонента професійної Я-концепції показав, що існує подібність між студентами та вчителями у наданні пріоритетів серед термінальних цінностей. Проте в учителів виявилось багато ідентичних стратегій для досягнення різних життєвих цілей; у студентів цього не спостерігалось.

На підставі емпіричного дослідження запропоновано програму інтегративного тренінгу з розвитку професійної Я-концепції майбутніх педагогів. Мета тренінгу – створення умов для усвідомлення студентами – майбутніми педагогами власних професійних можливостей та цінностей, гармонізація самооцінки й професійної оцінки себе як майбутнього професіонала. Представлено результати оцінки ефективності програми та її впровадження.

Ключові слова: майбутні педагоги, вчителів, професійна діяльність, професійна Я-концепція, розвиток професійної Я-концепції.

ABSTRACT

Razumova O. H. Features of future teachers' self-concept development. – Qualifying research work as a manuscript.

The dissertation provides a theoretical review and a new interpretation of the scientific problem of professional self-concept development in the future teacher with regard to social expectations and the personality's self-development goals.

Theoretical and methodological analysis of modern approaches to studying the research problem has shown that the self-concept regulates the general activity and behavior of a person, in particular in situations of professional development. The professional self-concept acts as a mediating link between a personality and professional activity. The process of developing one's professional self-concept

helps achieve certain results both in personal growth and in professional activities. The study has revealed the main scientific approaches to analyzing the professional self-concept, disclosing the key aspects and principles of explaining and describing this phenomenon. The research paper characterizes the content and structure of the professional self-concept. It specifies the components of the professional self-concept of the future teacher. The particularities of the professional self-concept development are analyzed in students.

A model of the professional self-concept of the future teacher has been developed as a dynamic system that is constantly evolving through activities and growth, and it reflects the unity of professional experience and professional communication contributing to successful updating of professional knowledge and skills and improving one's personal and professional qualities and characteristics as the key to the harmonious development of the specialist. The structural components of the professional self-concept of the future teacher are determined as such that include cognitive, behavioral, evaluative, motivational, and spiritual value elements. This theoretical construction served as the basis for the experimental study of the professional self-concept of the future teacher.

Empirically, the professional self-concepts of teachers working in schools of general education and students studying in pedagogical specialties were compared. Differences were found in quantitative and substantive characteristics of the structural components of the professional self-concept of the students and teachers.

The characteristics of the cognitive component of the professional self-concept have revealed that students have an underdeveloped idea of themselves as future professionals with pedagogical qualities and abilities. The 'real self' in students has higher rates of doubt and pliability than in teachers. The 'ideal self' in students contains contradictions with the simultaneous presence of such tendencies as dominance, pliability, and credulousness. The characteristics of the idea of 'My student' in teachers and students are adaptive. The characteristics of the vision of 'My ideal student' in students have higher values in the rating. Students' perceptions of pedagogical competence as 'I through the eyes of my students' also

differ from teachers' perceptions and have a high level of correlation with the characteristics of their own 'ideal self'.

The characteristics of the evaluative component of the professional self-concept show that students' self-esteem is not sufficiently formed and there are often indicators of low and very low levels of exactingness. Teachers, in turn, have a stable self-esteem as persons and professionals.

Analysis of the behavioral component of the professional self-concept has shown that students' ability to solve problems is much less developed than that of teachers. Students also have lower rates of expressed life sense orientations compared to teachers. Unlike teachers, students do not enjoy self-implementation.

The characteristics of the motivational component of the professional self-concept have revealed that the optimal type of motivation is much more common among teachers. The motivation aspects of professional self-determination regarding life, future, professional activity, success, and unemployment in students and teachers have proved to be similar. It has been found that the success factor is more important for students than the professional activity itself.

Analysis of the spiritual value component of the professional self-concept has shown that there is a similarity between students and teachers in prioritizing terminal values, but teachers have many common strategies to achieve different life goals. This was not observed in the students.

Based on the empirical research, a program of integrative training is suggested to help develop the professional self-concept of students. The purpose of the training is to create conditions for students to become aware of their own professional capabilities and values to harmonize self-esteem and assessment of themselves as future professionals. The results of the program efficiency are presented in the research paper.

Key words: future teachers, teachers, professional activity, professional self-concept, development of professional self-concept.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Razumova O.H. Development of professional self-concept for students future pedagoges. Information and innovation technologies in education. Monograph 19. Katowicach: Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach, 2018. S. 354-364.

Статті у наукових фахових виданнях з психології:

2. Разумова О.Г. Особливості мотиваційного компонента професійної Я-концепції студентів майбутніх педагогів. *Pedagogy and Psychology. Science and Education a New Dimension*. VIII (94). Issue: 236. Budapest: Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, 2020 Sept. P. 110-112.

3. Разумова О.Г. Теоретичні засади дослідження професійної концепції майбутніх педагогів. *Теорія і практика сучасної психології: зб. наук. праць*. № 1, Т. 2. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. С. 135-140.

4. Разумова О.Г. Дослідження когнітивного компонента професійної Я-концепції з урахуванням гендерних та вікових особливостей. *Габітус: наук. журн.* №13, Т. 2. Одеса: Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2020. С. 133-138.

5. Разумова О.Г. Особливості духовно-ціннісного компонента професійної Я-концепції майбутніх педагогів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. Т. 32(71), №1. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 121-125.

Статті у матеріалах науково-практичних конференцій та інших виданнях:

6. Борозенцева Т.В., Разумова О.Г., Остополець І.Ю. Вплив процесу самоорганізації студентської групи на формування професійної Я-концепції студентів майбутніх педагогів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. Темат. вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору»*. Вип. 21. Кн. 3

Т. III (77). К.: Гнозис, 2017. С. 164-175. *(Особистий внесок авторки полягає у визначенні особливостей формування професійної Я-концепції майбутніх педагогів).*

7. Разумова О.Г. До проблеми вивчення Я-концепції майбутнього вчителя. Conference Proceedings of the 7th International Scientific Conference «Problems and prospects of territories socio-economic development». 4-7 April, 2018, Opole, Poland. The Academy of Management and Administration in Opole: Publishing House WSZiA, 2018. С. 220-223.

8. Разумова О.Г. Теоретичний аналіз особливостей професійної Я-концепції студента, майбутнього педагога. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників психологічних та педагогічних наук». 27-28 берез. 2020 р., м. Львів. Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2020. Ч. I. С. 31-35.

9. Разумова О.Г. Особливості розвитку професійної Я-концепції в період студентства. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. у сфері педагогіки і психології «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук в Україні та країнах ЄС». 25-26 верес., 2020 р., Люблін, Польща. Lublin: Marie Curie-Skłodowska University, 2020. С. 152-156.

10. Разумова О.Г. Особливості вивчення оціночного компоненту професійної Я-концепції майбутніх педагогів. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Педагогіка і психологія: актуальні проблеми досліджень на сучасному етапі». 2-3 квіт. 2021 р., м. Київ. К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2021. С. 163-166.